

Анатолій Теклюк

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-СВІТОГЛЯДНЕ ТЛО РАНЬОГО ХРИСТІЯНСТВА.

Karamanolis, G. (2021). *The Philosophy of Early Christianity*. London & New York: Routledge.

Світоглядні підвалини Західної цивілізації залишаються цікавими й у сьогоднішньому індустріально-цифровому світі, оскільки так чи інакше за розвиненими технологіями стоять відповідні настанови людського розуму. Ці настанови визначають спрямованість людської пізнавальної активності на певні об'єкти дослідження, особливості пояснення їх природи та практики взаємодії. Будь-яке історико-філософське дослідження посутньо є спробою реалізувати максиму Сократа: «Пізнай самого себе!». У розглянутій нижче праці Георгі Караманоліса¹ досліджуються ті інтелектуальні здобутки періоду раннього християнства, що були певною мірою обділені увагою дослідників. Саме тому автор книги, наприклад, виносить за дужки свого дослідження постать Августина Блаженного. У цьому зв'язку більш доцільною була б інша назва для книги, наприклад – «Філософія раннього християнства II–IV століть», адже на цей період вказує сам автор [Karamanolis 2021: 1]².

Г. Караманоліс виходить з тієї тези, що філософія раннього християнства – це частина античної філософії (р. viii), а християнські філософи у своїх розмірковуваннях постійно вели дискусію/діалог із філософами античності. На цій підставі, згідно з автором книги, можна цілком обгрунтовано говорити про спільне інтелектуальне (онтологічне і гносеологічне) тло філософів античного світу: і нехристиян, і ранньохристиянських філософів (II–IV ст.). Такі християнські мислителі, як «Юстин, Климент, Тертуліан, Ориген, Лактанцій і Василь були дуже схожі на своїх освічених сучасників-язичників» (р. 8), бо їхня освіта базувалася на класичних язичницьких текстах, на еллінських освітніх ідеалах.

© А. Теклюк, 2023

¹ З 2017 обіймає посаду Assoziierter Professor у Віденському університеті, фахівець з античної і середньовічної філософії, поліглот (володіє, окрім новогрецької, чотирма сучасними і трьома давніми мовами). Вивчав філософію й античну літературу в університеті Салонік (1987–1993), у 1994 здобув звання магістра в Лондонському університеті. Дисертацію захистив 2001 року в Оксфорді (науковий керівник – Міхаель Фреде, всесвітньо відомий дослідник античної філософії). – Цей огляд присвячено другому виданню найвідомішої монографії Г. Караманоліса, перше вийшло друком десять років тому [Karamanolis 2013].

² Надалі посилання на це видання подані спрощено: у круглих дужках наводиться лише номер сторінки після скорочення р., без прізвища автора і року публікації.

Однак за часів зіткнення двох інтелектуально-світоглядних підходів (перші століття нашої ери) часто лунали твердження, що християнство не має стосунку до філософії, оскільки ґрунтується на істинах об'явлення, а не доказах розуму. Саме на цій підставі й донині є чимало тих, хто не сприймає термін «християнська філософія». Але неможливо заперечити, що християни займалися філософією. На погляд Г. Караманоліса, однією з причин прийняття філософії християнством було прагнення останнього «отримати загальне визнання в греко-римському суспільстві» (р. 24). Тож автор книги зосереджується на філософських темах, які перебували в центрі уваги християнських мислителів II–IV ст. н. е.: християнській концепції філософії та християнській філософській методології; фізиці і метафізиці; перших принципах і питаннях космогонії; логіці й епістемології; свободі волі і божественному провидінні; психології; душі та її відношенні до тіла; етиці й політиці.

Для належного розуміння ранніх християнських філософів необхідно, на думку Г. Караманоліса, окрім розгляду власне їхніх концепцій також розглянути їхні позиції в рамках діалогу з представниками різних елліністичних напрямків (неоплатоніками, скептиками, стоїками та ін.). Він зазначає, що «ранньохристиянські філософи одно-стайно вказують на остаточність і досконалість християнства» (р. 40), а от будь-якому представнику філософської еллінської традиції досконалості християнства бракує. Але при цьому аж ніяк не заперечується активне використання християнами філософських напрацювань язичницьких філософів античності. Зокрема зазначається, «що Климент і Ориген мали концепцію філософії, близьку до стоїцизму, яка стала канонічною в пізній античності й була прийнята кількома іншими філософськими школами» (р. 56). Важливо відзначити й таку тезу автора книги: коли «ранні християни говорять про владу й цінність Святого Письма, вони навряд чи коли-небудь покладаються тільки на нього... тому використовують екзегетичний аргумент як самостійний або дедуктивний аргумент у поєднанні з екзегетичним» (р. 64).

У праці Г. Караманоліса значна увага приділена дослідженню поглядів представників ранньохристиянської філософії щодо створення світу, статусу матерії. Зокрема зазначається, що завдяки «Іринею Ліонському і Тертуліану питання космогонії та Божого відношення до світу стає центральним питанням християнської думки» (р. 78).

У розділі, присвяченому логіці й епістемології, найбільше уваги приділяється статі Климента, для якого «аристотелівські категорії є класами речей і понять... засобами, якими ми класифікуємо як речі у світі, так і поняття в нашій свідомості, і таким чином визначаємо та фіксуємо їх» (р. 120). Не менш вагомим є «теорія імен, яку висувують Василь і Григорій... Вони стверджують, що імена важливі остільки, оскільки відповідають поняттям. Це не просто означає, що імена постають як мітки. Звідси також випливає, що ці мітки фіксують розумовий предмет, поняття, за допомогою якого ми охоплюємо речі як [єдиний] світ» (р. 136). Звернення християнських мислителів до такої проблематики засвідчує, що вони займалися не лише питаннями безпосередньо богословськими чи дуже близько розташованими до тих чи інших релігійних догм. Вони ще й досліджували загальні питання пізнання безвідносно до релігійних переконань, а це зайвий раз доводить, що цих мислителів можна вважати філософами, а не просто богословами.

Г. Караманоліс не оминув у своїй праці і традиційно важливу для християн тему співвідношення свободи волі людини і Божого провидіння. Він зазначає, що «Іустин – перший християнський філософ, який серйозно займається питаннями вільного ви-

бору й людської відповідальності» (р. 149). Після Юстина цією проблематикою будуть активно займатися чимало представників християнської філософії: у досліджуваний період це передусім Татіан, Феоділ, Тертуліан, Іринеї, Климент, Ориген. Тож християнські філософи не могли оминати питання про душу і людське тіло, про їхній взаємовплив. Г. Караманоліс подає кілька концепцій душі, створених ранньохристиянськими філософами, зокрема Григорієм Ніським, який «представляє душу як інтелектуальну субстанцію, що оживляє людське тіло» (р. 206). Від цієї проблематики логічно перейти до питань етики. Зазначені питання займали ключове місце в роздумах ранньохристиянських філософів. І це цілком зрозуміло, адже дана проблематика перебуває в центрі уваги Святого писання, а особливо в текстах Нового завіту. Урешті-решт, неминуче «виникає питання, як християни можуть досягти окресленої кінцевої мети людини, уподібнення до Бога, яке вони ототожнюють зі спасінням» (р. 217).

Підбиваючи підсумки свого дослідження, Г. Караманоліс зазначає, що ранні християнські мислителі постають «не менш філософськими, ніж сучасні їм язичницькі філософи» (р. 232). Він сподівається, що наведені ним філософські розмірковування представників ранньохристиянської філософії з різноманітних розділів філософії (онтологія, гносеологія, етика) переконають уважного читача у цьому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

Karamanolis, G. (2013). *The Philosophy of Early Christianity* (1st ed.). Durham: Acumen.

Karamanolis, G. (2021). *The Philosophy of Early Christianity* (2nd ed.). London & New York: Routledge.

Одержано / Received 09.03.2023

Anatolii Tekliuk

The intellectual and worldview background of early Christianity. Karamanolis, G. (2021). *The Philosophy of Early Christianity*. London & New York: Routledge.

Review of Karamanolis, G. (2021). *The Philosophy of Early Christianity*. London & New York: Routledge.

Анатолій Теклюк

Інтелектуально-світоглядне тло раннього християнства. Karamanolis, G. (2021). *The Philosophy of Early Christianity*. London & New York: Routledge.

Огляд книги Karamanolis, G. (2021). *The Philosophy of Early Christianity*. London & New York: Routledge.

Anatolii Tekliuk, PhD in Philosophy, Associate Professor of Vinnytsia National Technical University.

Анатолій Теклюк, к. філос. наук, доцент Вінницького національного технічного університету.

e-mail: gcvr216@gmail.com
